

Ikke et geni, men ind imellem genial

En introduktion til udstillingen om Klaus Rifbjergs liv og værk på Det Kongelige Bibliotek

Det Kongelige Biblioteks udstilling "Klaus Rifbjerg – en digter til tiden" åbnede i juni 2015 og vises i Den Sorte Diamant frem til marts 2016. Nedenstående er en redigeret og udvidet version af en kronik, der blev bragt i Politiken på åbningsdagen.

af udstillingens redaktør, forskningsbibliotekar, mag.art. Bruno Svindborg, Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek

Da Klaus Rifbjerg for snart tre år siden fik forelagt ideen om en stor udstilling på Det Kongelige Bibliotek i 2015 om hans liv og værk, gav han straks med glæde sit tilsagn, men tilføjede så med et smil: "Så må vi håbe, jeg holder så længe." Det gjorde han ikke, og selv om udstillingen naturligvis ikke var planlagt som en sådan, blev den med hans død d. 4. april 2015 – i en alder af 83 år – desværre også en mindeudstilling.

For to år siden blev der på Det Kongelige Bibliotek vist en tilsvarende stor udstilling om filosofen og forfatteren Søren Kierkegaard. Anledningen var 200-året for hans fødsel i 1813. En udstilling om Klaus Rifbjerg behøver ingen ydre begrundelser i form af runde fødselsdage, jubilæer – eller død! Men sammenstillingen med Søren Kierkegaard viser naturligvis noget om den superliga, han befandt – og befinder – sig i.

Hvor det før Klaus Rifbjergs død var vanskeligt at mene noget om ham, der ikke allerede var sagt eller skrevet, er det efter hans død næsten umuligt. Alligevel skal det også her understreges, at det er vanskeligere at overdrive end at

underdrive Klaus Rifbjergs betydning. Gennem næsten seks årtier spillede han en afgørende rolle i dansk litteratur og kultur. Først og fremmest gennem forfatterskabets mere end 150 bøger i alle fiktionens hovedgenrer: lyrik, noveller, romaner og dramatik. Med sin sprogfornyende evne og store lyst til at eksperimentere rykkede han grænser i dansk litteratur. Og også som manuskriptforfatter til film og som kritiker og debattør var han gennem alle årene en både umådelig produktiv og markant personlighed, ligesom han bl.a. som tidsskriftredaktør og litterær direktør på forlaget Gyldendal havde stor indflydelse.

I det utal af nekrologer, kronikker, artikler og kommentarer, der fulgte efter Klaus Rifbjergs død, peges der imidlertid ikke blot på forfatterskabets storhed, men naturligvis også på hans vedvarende rolle som debattør – og provokatør. "Kulturens slagsbror" var titlen på DR's mindeudsendelse, hvilket formentlig sammenfatter det billede af personen Rifbjerg, som de fleste havde dannet sig – også uanset om de havde læst ham.

Udstillingen vises i et 'modernistisk' 60'er-miljø.

Som redaktør af udstillingen har jeg haft det privilegium som den første at pakke indholdet af de 72 flyttekasser ud, som Klaus Rifbjerg løbende har afleveret til biblioteket siden 1982. En stor, men også bevægende oplevelse, da jeg dagligt nødvendigvis måtte konfrontere den enorme vitalitet og selvudfoldelse, der så at sige sprang ud af kasserne, med bevidstheden om Klaus Rifbjergs sygdom, der altså viste sig at være fatal.

Undervejs i dette arbejde følte jeg mig ind imellem som en nybygger i *The Wild West*. Hvad mon der gemte sig af farlige og interessante ting bag den næste bakketop? Eller rettere: Hvad ville der dukke op af den næste flyttekasse?

Hadde Rifbjerg mon gemt de første lidt famlende, delvis rimede digteriske forsøg fra gymnasietiden? Kunne vi få mere at vide om opholdet i USA? Var

der udkast til debutdigtsamlingen *Under vejr med mig selv* og den banebrydende *Konfrontation*? Var originalmanuskriptet til *Den kroniske uskyld* og til hovedværker som *Og andre historier*, *Arkivet*, *Anna (jeg) Anna*, *Vejen ad hvilken* og de mange senere novellesamlinger og romaner bevaret?

Var der eksempler på revy- og filmsamarbejdet med Jesper Jensen og Leif Panduro og med Palle Kjærulff-Schmidt? Kunne vi komme lidt bag om kulisserne i Rifbjergs tid som redaktør af det banebrydende tidsskrift *Vindrosen* (sammen med Villy Sørensen) og hans tid som litterær direktør på Gyldendal?

I alle tilfælde var svaret – som det fremgår af udstillingen – et 'ja!' (hvilket naturligvis også skyldes, at jeg her har stillet de rigtige spørgsmål...). Her blot et par eksempler:

Klaus Rifbjerg sendte i 1952 en håndfuld digte til tidsskriftet *Hvedekorn*, som Halfdan Rasmussen netop var blevet redaktør af. Han meldte tilbage, at de gerne ville bringe digtet "Efterkrig", der altså markerede Rifbjergs debut som digter, og som i øvrigt i omredigeret form blev medtaget i den senere digtsamling af samme navn. Derimod var han mindre begejstret for digtet "Morgensne":

Svagt bag hjørnerne danser musikken
og de svævende kjoler er hvide,
fra læberne springer skyer,
når vi taler side om side.

Lyden af vore festtrætte skridt
følger os som små hunde.
Vi er på vejen hjem
og kyssene ligger i vore munde.

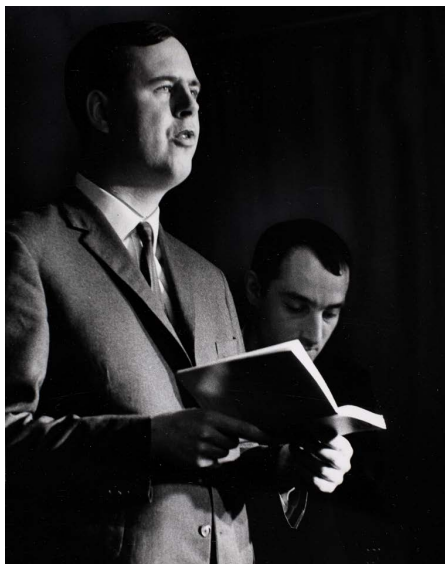
Regnkoldt venter den sene morgen,
tegner en dråbe i dine øjne.
Vi fatter festen nu, kære,
nyfødte, trygge og nøgne.

Ungdomsdigtet foregriber temaer i den kommende debutdigtsamling *Under vejrs med mig selv*, men er uden dennes smittende humør og prosaiske poesi.

Et andet eksempel: I udstillingen vises et brev fra Günter Grass til Villy Sørensen, dateret 11.2.1959, hvor han giver tilladelse til, at der i *Vindrosen* bringes et kapitel fra romanen *Bliktrommen*, selv om bogen først udkommer senere på året. Kapitlet blev aldrig bragt, og forklaringen giver Klaus Rifbjerg selv i en langt senere karakteristik af redaktørsamarbejdet med Villy Sørensen: "Senere tiders statistik vil godtgøre, at Vindrosens numre fra 1959 til 64 rummer færre tryk- og korrekturfej

end de fleste andre af samtidens tidsskrifter, til gengæld er der aldrig nogen, der vil finde ud af, at Günter Grass ikke blev introduceret i Vindrosen med et kapitel fra Bliktrommen længe før ret mange vidste noget om ham og hans sensationsværk, fordi undertegnede udtalte sig imod – fordi han ikke havde læst manuskriptet ordentligt igennem – fordi det var på tysk!" Til gengæld bragte tidsskriftet senere nogle digte af Günter Grass, oversat af Inger Christensen, der åbenbart var mere overkommelige at tage stilling til end den monumentale roman.

Et sidste eksempel: Det vakte opsigt, da Klaus Rifbjerg i 1984 blev udnævnt til litterær direktør for forlaget Gyldendal. Opsigten blev til opstandelse, da pseudonymet Robinson begyndte at skrive satirisk og kritisk i Gyldendals nye kulturtidsskrift, *Fredag*, som Rifbjerg lancerede. Den skarpe pen spiddede både tidens tendenser som kvindebevægelsen og navngivne litterære personer som Carsten Jensen, Thorkild Hansen og Henrik Stangerup. Drillerierne blev taget alvorligt, og mange gennemskuede efterhånden, at det måtte være Klaus Rifbjerg selv, der stod bag. Og efter endnu et udfald mente Henrik Stangerup, at nu kunne det være nok, og han skrev i et brev til Rifbjerg bl.a. følgende: "Jeg håber, du stadig eksisterer Rifbjerg. Men du må forstå, at jeg ikke har lyst til at have dit forlag i tankerne, så længe den ondskabsfulde, misundelige, dybt uhyggelige Robinson huserer i kontorerne i Klareboderne. Den dag du får manet Robinson i jorden, vil jeg komme tilbage til Gyldendal, ikke et sekund før." Henrik Stangerup forlod Gyldendal til fordel for Lindhardt og Ringhof – i lighed med flere andre forfattere – og vendte ikke tilbage!

I udstillingen kan man høre Klaus Rifbjergs oplæsning af egne digte, herunder i forbindelse med "Jazz og poesi", bl.a. akkompagneret af Louis Hjulmand.

Klaus Rifbjerg kommenterede 12 år senere affæren i sine erindringer på denne måde: "At min labile grandfætter Henrik Stangerup skred selv efter at jeg havde ligget på knæ for ham i en bar, hvor han udnævnte mig til Biskop Mynster(!), kan ikke undre nogen." Men han indrømmede også mere overordnet, at balladen over tidsskriftet *Fredag* efterlod sig ubehagelige spor, og at det nok "havde tjent sagen bedst, hvis almindelig diplomati og kølig professionalisme havde rådet. Men – som min gamle gymnastiklærer altid sagde – gjort gerning står ikke i entreen."

I betragtning af de mange steder i Danmark og Spanien, hvor Rifbjerg udfoldede sin forfattervirksomhed, er det imponerende, hvor meget der er

bevaret, selv om der naturligvis også er noget, der mangler.

I arkivet findes flere hundrede udkast og manuskripter til næsten alle Klaus Rifbjergs trykte værker. Herunder manuskripterne til de fleste digtsamlinger, som han skrev i hånden, og til de mange noveller og romaner, som blev skrevet på maskine og senere på PC. Også mange af manuskripterne til de utallige anmeldelser, artikler og kronikker er bevaret – helt tilbage fra Rifbjergs tid som journalist på *Information* i slutningen af 1950'erne. Og en vigtig del af arkivet udgøres af de tusindvis af avisudklip; lige fra de første omtaler af Klaus Rifbjergs spæde begyndelse i starten af 1950'erne sammen med de første anmeldelser og frem til i dag. De talrige avisudklip fra de danske aviser blev i de første mange år sirligt klæbet ind i scrapbøger af Rifbjergs mor, men da antallet gennem årene voksede eksponentielt, blev denne tidrørende praksis opgivet. Scrapbøgerne dokumenterer ikke blot den blandede modtagelse af Rifbjergs værker, men også de utallige slagsmål, som han satte i gang og vedvarende særdeles velopløst tog del i. Endelig findes der i arkivet et betydeligt antal fotografier, herunder private albums med fotografier af Rifbjerg som barn og ung i familien på Ingolfs Allé på Amager.

Et arkiv har imidlertid ikke blot betydning, hvor det kan dokumentere vejen mod det trykte værk. Mindst lige så stor betydning har naturligvis de dele af et arkiv, der af forskellige grunde ikke er trykt, eller som aldrig har været beregnet til udgivelse. På baggrund af det overvældende antal bøger, Klaus Rifbjerg fik udgivet, er det overraskende, hvor mange manuskripter, der ikke er blevet udgivet eller realiseret, herunder til dramatik og radiospil,

Værtshus

Fant besluttet på at kunde livet
berages i en gammel drik til et værtshus
meds redbolen nunchent i vores mellemgul
som en hund der græn efter et kvickben

Vi lever enormt
da vi har bestilt tre bajere
og rundt om læv anan helt fantastisk.
Vi siger til hvinandene at det er livet
Hæld, cehelt, knutalt
men livet som det er
rødt og usidit.

En mand i isolerede sweaters og Højdsbukser
lever så fantastisk Kolorsalt
at han er lige ved at springe.

En overraskelig bemusle kemagter og
efter de tre pilsener.

Vi taler til de omkringstående.
Hvad kæft, hvor verden er pragt fuld
den niqne tilværelse
eromstunns berne
Lurind harper bruser i sjælens rum
vi accepteres i kunstens verden
til en pris af 10 pilsener.

Et godt eksempel
på Klaus Rifbjergs
evne til at finde
de rigtige ord i
første omgang. Her
manuskriptet til
digtet "Værtshus"
fra debutsamlingen
Under vejr med
mig selv.

og – ikke mindst – de mange filmprojekter, som han fra starten af 1960'erne tog initiativ til eller var involveret i, men som af forskellige grunde kuldsejlede.

Men bortset fra manuskripterne udgøres den største del af arkivet af de tusinder og atter tusinder af breve, som han har modtaget – og svaret på – gennem de mange årtier. Georg Brandes beklagede sig ofte over det

tidrøvende arbejde med sin korrespondance. Jeg er ikke stødt på beklagelser fra Rifbjergs hånd, men efterhånden som forfatterskabet og berømmelsen udviklede sig, er det næsten ufattelige mængder af breve fra familie, venner, forfatterkolleger, samarbejdspartnere, læsere (såvel begejstrede som pikerede), han har modtaget. Og utallige er de henvendelser om medvirken i forskellige arrangementer og projekter, som han har skullet forholde

sig til. Her er bl.a. brevene fra vennen fra gymnasietiden og den senere kollega Jesper Jensen, og fra Leif Panduro, hvis venskab, han vedvarende satte meget pris på. Og her er brevene fra Niels Barfoed, som han blev ven med allerede som barn. I udstillingen vises et brev fra Niels Barfoed, som han sendte til Rifbjerg under opholdet i USA, og hvor han forsøger at hanke op i en åbenbart mismodig Rifbjerg: "Kære gamle Klaus, du har alt, ogsaa Mod, du faar det kun ikke, fordi du ikke bruger det. Du med ufattelige Reserver. Af modig Ungdom." Om han også har indgydt ham mod ved samtidig at citere digtet "Vinternat", som han vil sende til det på dette tidspunkt mest prestigefyldte litteraturtidsskrift, *Heretica*, – og som rent faktisk blev optaget – er mere tvivlsomt. I hvert fald har Rifbjerg senere givet udtryk for, at han til en vis grad følte sig agterudsejlet i forhold til Barfoeds begyndende digterkarriere.

Også mange af Rifbjergs egne breve findes i arkivet. Det gælder eksempelvis de mange breve, som han skrev til familien under opholdet på Princeton University i 1950, og brevene, som han skrev under de mange langvarige ophold i Spanien, som han sendte med fax. Her er virkelig en guldgrube til belysning af personen og forfatteren Klaus Rifbjergs mange facetter som kærlig og åbenhjertig, irriteret og indigneret, venlig og hjælpsom, alvorlig og humoristisk. I disse private breve er det slet ikke den nærtagende 'slagsbror', der er fremherskende, selv om også han naturligvis er til stede, men en vidtfavnende Rifbjerg, som ikke stemmer overens med det billede, som han – ikke helt uforskyldt – fik i offentligheden. Og naturligvis er der i mange af brevene oplysende kommentarer til hans værker, som f.eks. denne

humoristiske bemærkning om romanen *Anna (jeg) Anna*: "Man havde rumlet en del om, at ham RIF aldrig kunne skrive om andet end sig selv, så jeg tænkte fan heller, hvis du nu tager BH på, så kan de måske komme på andre tanker. Og voila."

Klaus Rifbjerg var en stor brevskriver, der ofte forbandt humor med slagfærdighed. Et eksempel findes i udstillingen, hvor han i et brev til Christian Lund bl.a. skriver: "Jeg er heller ikke ude på noget karaktermord på Bent Vinn Nielsen, som jeg beundrer. Dog irriterer det mig, at han generelt synes, at al litteratur helst skal være ironisk socialrealistisk og helst foregå på Lolland eller i Ålborg for at være helt acceptabel – og dermed signalerer en anti-intellektualisme, som er mig vederstyggelig. Og så alt det med Københavneriet! Herregud, jeg er fra Amar, hvis nogen ikke skulle vide det i forvejen."

Hvad de mange håndskrevne manuskripter til digte (og til det prosaiske forfatterskab) vedvarende dokumenterer, er også Klaus Rifbjergs enestående evne til i første hug at finde 'le mot juste'. Hvor andre digtere kan bruge mange udkast (Per Højholt helt op til ti), før en tekst har fået sin endelige form, er det iøjnefaldende, at Rifbjerg normalt kun efterlader sig et enkelt manuskript med enkelte eller ingen rettelser. Han har selv forsøgt at give en forklaring på denne evne, men som den metafysiker, han netop ikke er, har han måttet indrømme, at han ikke kan give det fyldestgørende svar.

Udstillingen gør i vidt omfang brug af manuskripter, dagbøger, breve m.m. fra Rifbjergs arkiv, altså dokumenter, der hermed vises for første gang, og som forhåbentligt kan gøre udstillingen ekstra interessant både for dem, der fortrinsvis kender Rifbjerg af navn, og dem, der har

“Spanien blev min skæbne” – skriver Klaus Rifbjerg i sine erindringer.

et indgående kendskab til forfatterskabet. Og selv om der ifølge sagens natur er tale om nogle ganske få særlig udvalgte dokumenter, kan de under alle omstændigheder antyde det potentiale, der ligger i arkivet til en mere nuanceret forståelse af Klaus Rifbjergs liv og værk – og den samtidig, han skrev om og til.

Med udstillingens titel ‘Klaus Rifbjerg – en digter til tiden’ menes der bl.a., at han kom i rette tid. I en kommentar umiddelbart efter Klaus Rifbjergs død skrev Rune Lykkeberg i *Politiken*: “Danmark havde brug for en forfatter som Klaus Rifbjerg for at blive et moderne samfund, og Rifbjerg brugte Danmark til at blive en stor forfatter.”

Han pegede dermed på, at opbruddet fra efterkrigstidens Danmark med opkomsten af den nye, såkaldte velfærdsstat i 1960'erne krævede en ny kultur, en ny moral, en ny pædagogik og en ny opfattelse af mennesket. Her stod Klaus Rifbjerg parat. Den danske velfærdsstat gav baggrunden og rammerne for en ny forfattertype, der promoverede sig i de nye medier og blandede sig i diskussionen af velfærdsstaten.

Klaus Rifbjerg var i 1960'erne og 1970'erne den mest tydelige og højtråbende repræsentant herfor. Og allerede tidligt i karrieren var det ikke bare, hvad han mente, men måden, han udtrykte det på, der vakte debat.

Farmaceuten Svend Holm var i slutningen af 1950'erne en kendt og meget

populær figur, der i en række TV-udsendelser viste, hvordan man fjerner pletter. Og da Klaus Rifbjerg skrev, om han dog ikke kunne opfinde et middel, der kunne fjerne ham selv, kendte forargelsen ingen grænser. Og da han sammen med Jesper Jensen og Leif Panduro i Studenterrevyen *Gris på gafflen* i 1962 kritiserede modsætningen mellem den materielle velfærd og forarmelsen af mennesket, var han, der selv modtog priser og statsstøtte og førte sig frem i sportsvogn og et 'uforståeligt' skønlitterært forfatterskab, naturligvis et let offer for kritik – godt hjulpet på vej af tabloidpressen (*Ekstrabladet*), der medførte den såkaldte rindalisme, hvis hovedformål var at ophæve den kunststøtte, der var oprettet i 1965. Det lykkedes som bekendt ikke!

Det enestående er, at Klaus Rifbjerg både som forfatter og debattør blev ved til det sidste. I et interview i anledning af sin 80-års fødselsdag svarede han på spørgsmålet, om han har givet læserne det, han ville: "Det synes jeg. Men jeg holder ikke op med at skrive af den grund, for det kan jeg ikke. Jeg vil dø som en soldat med støvlerne på – og buldre hovedet ind i pc'en."

Klaus Rifbjerg var ikke kun en digter til tiden, men i høj grad også en digter i tiden, hvor den sproglige vitalitet og formsans, kombineret med erindringens styrke, sansningens skarphed og refleksioner over tiden, var usvækket.

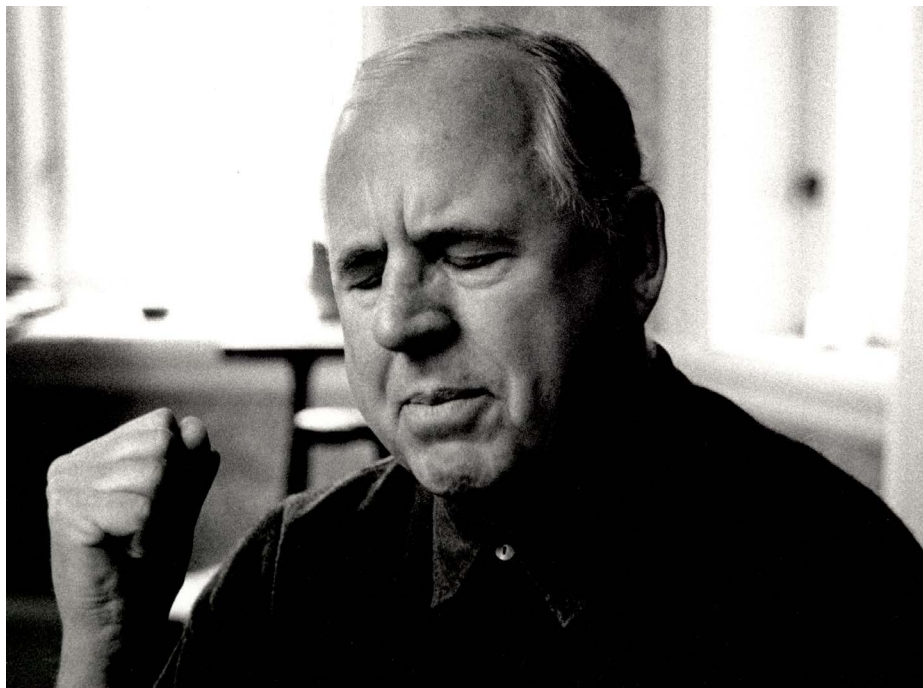
I et af de utallige interviews, Klaus Rifbjerg gav gennem sit lange forfatterliv, sluttede han af med at sige (året er 1998): "Man ved godt at man er med fejl i. Det er vigtigt at kunne indse. Men der er visse digte, visse passager og en enkelt roman eller tre og nogle historier, der ikke

er lavet bedre i sidste halvdel af det her århundrede af nogen andre end mig selv. Så jeg vil sige: Jeg er ikke et geni – men ind imellem er jeg genial."

Klaus Rifbjerg satte ikke sit lys under en skæppe. Og hvorfor i alverden skulle han også det. Og det siger sig selv, at Det Kongelige Biblioteks udstilling ikke er et forsøg på at gøre hans ord til skamme. Men det er heller ikke en udstilling, der for alvor kan begrunde dem. Hvis man vil overbevises om det geniale i Klaus Rifbjergs litterære kunst, er der kun én vej frem: studerekammeret eller en god lænestol.

Til gengæld håber vi, at udstillingen kan noget andet. Nemlig at give de besøgende lyst til at læse og evt. genlæse nogle af Klaus Rifbjergs bøger. Og hensigten med udstillingen er ikke blot at pege på nogle af de værker, man med fordel kan give sig i kast med, men også at vise noget om deres baggrund, hvordan og hvorfor de er blevet til og deres status i det store forfatterskab, der umiddelbart kan forekomme noget uoverskueligt.

I udstillingen følger vi så at sige Klaus Rifbjerg fra vugge til grav. Eller mindre poetisk fra et skrivehæfte fra 1. klasse på Højdevangskolen på Amager, hvor han øver sig i bogstavet 'j', til de posthumt udgivne noveller med titlen *Besat*. Der markeres nogle af de 'steder', der har haft afgørende betydning for Rifbjerg og dermed for hans forfatterskab: Barndomshjemmet på Ingolfs Allé 43 på Amager, Princeton University i USA og Spanien. De mange genrer, som han sideløbende arbejdede med, bliver vist frem, herunder jazz & poesi, revyer, teater og film. Og naturligvis bliver der ikke lagt skjul på, at Rifbjerg udover at være en stor forfatter

“Kulturens slagsbror” var titlen på DR’s mindeudsendelse efter Klaus Rifbjergs død d. 4. april 2015.

også var en storslået provokatør, herunder i sin egenskab af tidsskriftredaktør og litterær direktør på Gyldendal.

For at illustrere disse mange deltemaer er der anvendt fotografier, plakater, bladtegninger, lydoptagelser, film – og naturligvis bøger. Og noget sådant kan for så vidt ethvert bibliotek påtage sig, forudsat naturligvis at de ikke har smidt bøgerne ud. Det Kongelige Bibliotek har imidlertid ikke blot gemt – og gemmer – alle Klaus Rifbjergs bøger, men biblioteket er altså også i den enestående situation, at det har modtaget Klaus Rifbjergs arkiv, hvilket faktisk er den oprindelige konkrete anledning til udstillingen.

Arkivet vil fra 2016 kunne benyttes af forskere og andre interesserede. Der er

skrevet utallige artikler, mange enkeltstudier og en del bøger om Rifbjerg på baggrund af de udgivne værker. Og når den store biografi eller monografi om Klaus Rifbjerg og hele hans forfatterskab skal skrives, vil ikke blot bøgerne, men også arkivet være et uvurderligt og uomgængeligt kildemateriale.

Udstillingen kan ses frem til d. 5. marts 2016.